

Kimliğin Toplumsal İnşası Ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı

Abdullah METİN¹

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı toplumsal süreç içerisinde gerçekliğin nasıl inşa edildiğini, genelde kimliğin, özelde ise geleneksel kadın kimliğinin nasıl aktarıldığını incelemektir. Çalışmanın teorik zemininde, Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın gündelik hayatın oluşumu ve toplumun gerçekliğinin üretilmesi, devam ettirilmesi üzerine düşüncelerinden hareket edilmektedir. Bu, döngüsel bir süreçtir ve üç ayağı vardır: Dışsallaştırma, Nesnelleşme ve İçselleştirme. Dışsallaştırılan gerçeklik kendi gerçekliğimizin meşrulaştırılması ve öteki gerçekliklerin hiçleştirilmesi ile zaman içinde kurumsallaşır ve nesnelleşir. Nesnelleşen gerçeklik asli ve tâli sosyalleşme sürecinde içselleştirilir. İçselleştirilmiş olanın rol ve eylemlerle dışsallaştırılması ile de döngü tamamlanmış olur. Kimlikler de bu döngü dahilinde gündelik hayat içerisinde üretilirler. Bu kimliklerden birisi olan kadın kimliği de dışsallaştırılır, nesnelleşir, içselleştirilir ve zamanla "şey"leşir ve artık sorgulanmaksızın aktarımına devam edilir. Buradaki amacımız kadın kimliğini tanımlamak ve bu kimliğin hızlı ve radikal değişimlerini incelemek değil, değişimi daha yavaş olan geleneksel kadın kimliğinin aktarımını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal İnşâ, Dışsallaştırma, Nesnelleşme, İçselleştirme, Kurumsallaşma, Toplumsallaşma, Kimlik, Kadın Kimliği

Social Construction of Identity and the Transition of the Traditional Female Identity

Abstract

The aim of this research is to analyze the construction of the reality and the transition of the traditional female identity within the social process. In the theoretical basis of this research lie the thoughts of "the formation of the everyday life and the production of the realization of the society" of Peter Berger and Thomas Luckmann. It is a process of a cycle with three bases; externalization, objectivation and internalization. The externalized reality gets institutionalized and objectified in time by the legitimation of the self-reality and the nihilization of the other realities. The objectified reality gets internalized in the primary and the secondary socialization process. The cycle rounds out by the externalization of what is internalized in the roles and actions. The identities get constructed within this process of cycle in the everyday life. One of these identities, the female identity gets externalized, objectified, internalized and in time reified and the transition continues without questioning. Our objective here is neither to define the female identity nor to analyze its rapid and radical transition but to put forward the transition of the traditional female identity that has a slower rate of change.

Key Words: Social Construction, Externalization, Objectivation, Internalization, Institutionalization, Socialization, Identity, Female Identity

¹ E-Posta: ametin@karatekin.edu

GİRİŞ

Yapısal işlevselciler ile yorumlayıcı sosyologlar arasında yapı ve eylem (toplum ve birey) arasındaki belirleyicilik noktasında ihtilaf vardır. Yapısal işlevselcilere göre, yapı eylemi, yani toplum bireyi belirler. Bu varsayımına göre toplum, bireyin dışında bir gerçeklik olarak yer alır ve bireyi üretir. Birey, toplum karşısında pasiftir ve kendisine verilen rolü oynar. Yapısal işlevselcilerin bu bireyi, aşırı sosyalleşmiş olmakla eleştirilir. Yorumlayıcı sosyologların bireyi ise aktiftir ve toplumun oluşumuna ve biçimlendirilmesine katkıda bulunur. Bu sosyologlara göre, toplum bireyin dışında bir gerçeklik değil, bireyle birlikte var olan ve bu şekilde devamlılığını sağlayan bir yapıdır.

Peter Berger ve Thomas Luckmann yorumlayıcı sosyoloji içerisinde yer alırlar ve gündelik hayatın oluşumunu birey merkezli düşünürler. Onlara göre, toplumsal hayatın gerçekliği bireysel eylemlerinin bir ürünüdür ve toplumsal hayat ile birey arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişki içerisinde birey toplumu üretirken, aynı zamanda ürettiği gerçeklikten etkilenmektedir. Berger ve Luckmann'a göre, toplumsal hayatın gerçekliğinin üretilmesinde ve içselleştirilmesinde en önemli etken dildir.²

Berger ve Luckmann'ın gündelik hayatın inşasına yönelik teorilerinden hareket ettiğimizde, bu inşa sürecinin 3 önemli döngüsel ayağı olduğunu görürüz: dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme. Birey eylemleri dışsallaştırıldığında ve bu dışsallaştırma eylemi sıklıkla tekrarlandığında, tarihsel süreç içerisinde kurumsallaşır. Kurumsallaşma sürecinin farklı meşrulaştırma aygıtları vardır ve bu meşrulaştırma aygıtları, dışsallaştırılmış olanın bireylerin ikna edilmesi yoluyla kalıcılaşmasını sağlar. Bu kalıcılaşma süreci ise nesnelleşme olarak adlandırılır. Bireyin dışsallaştırılan eylemi artık “şeyleşmiş”tir. Bu durumda birey eyleminin sonucu olarak ortaya çıktığı ve değiştirilebilirliği unutulur ve tabiatın kanunlarından bir kanunmuş gibi algılanmaya başlanır, bir anlamda “insansızlaştırılır”.

Nesnelleşen değer ve eylemler, toplumsallaşma süreci içerisindeki yeni nesiller tarafından içselleştirilir. Bu yeni nesil de, eylemleri ve oynadıkları rollerle nesnelleşmiş olanı tekrar dışsallaştırır. Bu döngü, gündelik hayatın gerçekliğinin döngüsüdür. Bu döngünün içerisine zaman zaman farklı gerçeklikler girmesine rağmen, değişim çok yavaştır. Değişimin hızını belirleyecek olansa yine toplumdur.

² Peter Berger, Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi**, çev: Vefa Saygın Öğütle, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2008, s. 55.

Kimlikler de gündelik hayat içerisinde üretilmekte, dışsallaştırılmakta, nesnelleşmekte ve içselleştirilmektedir. Kimlikler, üretilmekten ziyade miras olarak alınmaktadır. Bu kimliklerin örneklerinden birisi de kadın kimliğidir. Bir annenin dışsallaştırmış olduğu kimlik, kızı tarafından içselleştirilir. Bu içselleştirme aşamasında kız çocuğu, bir yandan kendi kimliğini kazanırken, diğer yandan kız çocuğunun nasıl kadın olarak, oğlan çocuğunun da nasıl erkek olarak yetiştirileceğini öğrenir ve kendisi bir anne olduğunda da toplum tarafından kendisinden beklenen rolü oynar. Kısacası, geleneksel kadın kimliği şekillenmiştir ve gündelik hayatın döngüsü içerisinde sorgulanmaksızın nesilden nesle aktarılmaktadır.

GÜNDELİK HAYATIN TOPLUMSAL İNŞÂSI

Gündelik hayatı tanımlamadan önce gerçeklik (reality) konusuna değinmek gerekir. Berger ve Luckmann gerçekliği bilgi sosyolojisi tarafından incelenmesi gereken bir konu olarak ele alırlar. Buna göre gerçeklik, toplumsal olarak inşa edilmiştir. Üreticisi toplumdur; birey eyleminin dışında olan ve bireyden bağımsız bir gerçeklik yoktur. Sokaktaki adam için bu gerçeklik verilir. O, kendi eyleminden bağımsız bir gerçekliğin var olduğuna inanır ve bunu sorgulama ihtiyacı da hissetmez. Sokaktaki adam için gerçeklik, kendisinin içinde bulunduğu ortamdır. Yaşadığı her şey onun için gerçekliktir, sorgulanamaz ve değiştirilemez olarak görünür. Bir sosyolog ise böyle düşünemez. O, gerçekliğin birey eyleminin sonucu olduğunun ve tarih içinde bireyin kendi eylemine yabancılaştığının farkındadır.³

Gerçeklik tek değildir; çoklu gerçeklikler vardır ve “çoklu gerçeklikler arasında, kendisini par excellence (en üstün) gerçeklik olarak sunan bir gerçeklik vardır. Bu gündelik hayatın gerçekliğidir”.⁴ Gündelik hayatın gerçekliği zihinler için nesnelleşmiştir. Bu gerçeklik, her ne kadar bedenimizin buradallığı ve mevcudiyetimizin şimdillığı (here and now) ile açıklansa da, biz onun bizden önce de var olduğunu ve bizden sonra da var olacağını biliriz. Bilmemizi sağlayan ise gerçekliğin nesnelleşmesidir. Gündelik hayatı var eden de bu nesnelleşmelerdir.

Gündelik hayat üzerine çalışma yapan önemli isimlerden birisi de Henri Lefebvre'dir.⁵ Gündelik hayata ulaşmada felsefeyi kullanan Lefebvre, onu

³ Berger ve Luckmann a.g.e., s. 3-4.

⁴ Berger ve Luckmann a.g.e., s. 35.

⁵ Burada Lefebvre'nin “Modern Dünyada Gündelik Hayat” isimli kitabından da yararlandık. Lefebvre, gündelik hayata ilişkin çözümlemelerini Marksist kuramsal yaklaşım açısından yapmaktadır. Berger'in çalışması sosyoloji ağırlıklı iken, Lefebvre'nin çalışması felsefeye yakındır. Amacı gündelik hayatı açıklamaktan

şöyle açıklar: “Felsefeye göre gündelik hayat felsefi olmayan gibi, ideal ve (kavramsal) olana kıyasla ise gerçek dünyaymış gibi görülür. Felsefi hayat gündelik hayat karşısında üstünlük iddia eder; aslında orada olmayan, mesafeli, kopuk bir hayattır”.⁶ Lefebvre, gündelik hayatın oluşmasında tekrarlamalara da dikkat çeker. Bir anlamda alışkanlıklarımız (habits) gündelik hayatın temelleridir. Bu anlamda praxis⁷ kavramı Lefebvre’in çözümlemesi açısından önemlidir. Gündelik hayatın gerçekliğinin üretilmesi ve bireyin ürettiği gerçeklikten etkilenmesi durumuna Lefebvre şu örneği verir: “Dublinliler mekânlarına şekil vermişlerdir, kendileri de onun tarafından biçimlendirilmişlerdir”.⁸ Yine Berger ve Luckmann gibi Lefebvre de gündelik hayat süreci içerisinde dilin önemine vurgu yapmaktadır.

Berger ve Luckmann’a göre birey gündelik hayatı üretirken bir yandan da ondan etkilenmektedir. Bir anlamda gündelik hayat (toplum) ile birey arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu diyalektik ilişki içerisinde toplumu önce nesnel (objective) bir gerçeklik, daha sonra ise öznel (subjective) bir gerçeklik olarak inceleyeceğiz.

Toplumun nesnel gerçekliğinin incelenmesinde Berger’in üzerinde durduğu iki önemli kavram vardır: Kurumlaşma (institutionalization) ve meşrulaştırma (legitimation). Hiçbir kurum verili değildir, üretilmiştir. Bu üretilmişlik bir defaya mahsus değildir, her gün yeniden üretilmektedir. Bu üretim toplumsal düzen içerisinde gerçekleşir. Toplumsal düzen ise birey eylemi olmaksızın var olamaz; çünkü dışsallaştırmaların bir bütünüdür.

Toplumsal düzen kurumların bir bütünüdür. Kurumların temelinde ise mutataştırma (âdet/alışkanlık haline getirme: habitualization) yer alır. Mutataştırma, eylemin tekrarlanmasıdır. “Ne zaman ki mutataştırılmış eylemlerin fâil tipleri tarafından karşılıklı biçimde tipleştirilmesi söz konusu olur, o zaman kurumlaşma vukû bulur”.⁹ Kurumlaşma ile nesnelleşme süreci

ziyade dönüştürmektir. Ayrıca 1940’lardan 1968’e değin Fransa’nın gündelik yaşamını incelemektedir. Dolayısıyla zamansal ve mekânsal olarak sınırlı bir incelemedir. Çalışması eleştiri ağırlıklıdır ve modernizm ile tüketim toplumunu eleştirir. Bu nedenle sadece gündelik hayata ilişkin bölümde Lefebvre’dan yararlanacak, çalışmamızın kuramsal boyutuna yine Berger ve Luckmann üzerinden devam edeceğiz.

⁶ Henri Lefebvre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, çev. Işın Gürbüz, İstanbul, Metis Yayınları, 2. Basım, 2007, s. 22.

⁷ Praxis, toplumsal pratiğin Marksist terminolojideki karşılığıdır. Kendi gerçekliğimizi ve dünyamızı şekillendiren eylemin kolektif olarak gerçekleştirilmesidir. Lefebvre bu terimi ‘üretme tarzı’ anlamında da kullanır.

⁸ Lefebvre, **a.g.e.**, s. 13.

⁹ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 82.

aynı anda gerçekleşir. Bir eylem tipinin ilk failleri, söz konusu eylemin kendi ürünleri olduğunun ve dolayısıyla değiştirilebilir olduğunun farkındadırlar. Bu eylem ya da davranış kalıpları sonraki nesillere aktarıldığında bir hatıra olarak değil, gelenek olarak aktarılırlar ve ilk fâillerinden koparlar. Sonraki nesiller için artık değişmez bir gerçeklik haline gelirler. Kurumlaşan eylemler bu nesil tarafından da dışsallaştırılmaya devam ederler; çünkü kurumlaşmanın ilişki içinde olduğum kişinin eylemlerini anlamlandırabilme, tahmin edebilme ve kontrol altına alabilme gibi faydaları vardır. O halde kurumlar, birey eylemlerinin tarih içinde mutataşması ile meydana gelen, fâil ve eylem tipleri ortaya çıkaran ve toplumun nesnelleşmesini sağlayan dışsallaştırılmış birey eylemlerinin sonucudurlar.¹⁰

Eylemin kurumsallaşmasıyla birlikte roller doğar. Rol, tipleştirilmiş fail tipinden beklenen davranıştır. “Birey, rolleri yerine getirmek suretiyle bir sosyal dünyaya iştirâk eder. Bu rolleri içselleştirdiğinde ise, aynı dünya onun için nesnel anlamda gerçek hâle gelir”.¹¹ Rol kavramı gündelik hayatın ortaya çıkmasında önemlidir. Berger, kurumlar ile rol arasındaki bağlantıyı da şu şekilde kurar: “Bir yandan kurumsal düzen, ancak icra edilen rollerde gerçekleştirildiği müddetçe gerçek olur; ama diğer yandan roller de, karakterlerini tanımlayan ve içinde nesnel bir anlam kazandıkları kurumsal düzenin temsilcileridir”.¹²

Kurumlaşmanın sonucu olarak, sosyal gerçeklik “şeyleşme”ye (reification) başlar.

Şeyleşme, insanî olguların sanki şeylermiş gibi, yani gayri insanî, belki de insan-üstü terimlerle kavranmasıdır... Şeyleşmiş dünya, tanımı gereği, insansızlaştırılmış bir dünyadır. Bu dünya, insan tarafından, yabancı bir olgu olarak, yani kendi üretici faaliyetinin opus proprium’u (özgün sonucu) olarak değil de, üzerinde hiçbir denetime sahip olmadığı bir opus alienum (yabancıların işi) olarak tecrübe edilir”.¹³

Şeyleşme, bir anlamda yabancılaşmadır. İnsanın kendi ürettiği gerçekliğe yabancılaşarak, onu kendisinin ürettiğini algılayamaması ve sanki doğada var olan herhangi bir kanunmuş gibi kabul etmesidir; bir anlamda fâilinden arındırılmış bir gerçeklik anlayışıdır. “Kurumların şeyleşmesinin yanı sıra rollerin şeyleşmesi de mümkündür”.¹⁴ Bu durumda birey, oynamış olduğu

¹⁰ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 71-106

¹¹ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 109.

¹² Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 115.

¹³ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 130.

¹⁴ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 133.

rolü değiştirilemez ve bir kader olarak görür. Ona göre yapılması gereken rolü sorgulamak değil, mukadder olanı oynamaktır. Bir adım daha ileri gidersek, kimliklerin şeyleşmesi de mümkündür; “bireyin hem kendisinin hem de ötekilerin kimliği şeyleşmiş olabilir”.¹⁵

Toplumun nesnel gerçekliğinin incelenmesinde Berger için önemli olan ikinci kavram ise meşrulaştırma. Berger “ikinci dereceden bir anlam nesnelleşmesi” olarak ifade ettiği meşrulaştırmanın işlevini “kurumlaşmış durumdaki birinci dereceden nesnelleşmeleri nesnel anlamda erişilebilir, öznel anlamda da mâkul hale getirmek”¹⁶ olarak belirtir. O halde kurumlaşma ‘birinci dereceden, meşrulaştırma ise ‘ikinci dereceden’ nesnelleş(tir)me unsurudur. Meşrulaştırma bir anlamda kurumlaşmanın sonraki nesillere açıklanması ve onların gözünde haklılaştırılmasıdır.¹⁷

Daha önce bahsetmiş olduğumuz “çoklu gerçeklik” kişinin kendi sembolik evrenine* bir tehdittir. Berger’e göre bu ‘tehdit’ iki şekilde aşılabılır. Birincisi meşrulaştırma (legitimation), ikincisi ise hiçleştirme (nihilization)dir.

*Bu prosedür (hiçleştirme), bir tür negatif meşrulaştırma olarak da tanımlanabilir. Meşrulaştırma, sosyal olarak inşa edilmiş evrenin gerçekliğini idâme eder; hiçleştirme ise, bu evrene uymayan her türlü fenomenin ya da fenomen yorumunun gerçekliğini reddeder.*¹⁸

Buraya kadarki bölümde birey eyleminin dışsallaştırmasının bir sonucu olarak toplumun nasıl nesnelleştiğini gördük. Bu noktadan sonra ise bireyin, kendisinin oluşturduğu bu gerçekliğin etkisi altına nasıl girdiğini ve onun tarafından nasıl biçimlendirildiğini inceleyeceğiz. Bu inceleme sürecinde bizim için en önemli kavram şüphesiz ki içselleştirme (internalization), yani bireyin üretilmiş olan gerçekliği benimsemesidir. İnsanın, gerçekliği içselleştirirken toplumsallaşma (socialization) sürecinden geçmesi gerekir. Berger bu süreci aslî ve tâlî toplumsallaşma (primary and secondary socialization)¹⁹ olarak ikiye ayırmaktadır.

¹⁵ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 133.

¹⁶ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 135.

¹⁷ bkz. Berger ve Luckmann; **a.g.e.**, s. 137-151.

* Sembolik evren, kurumsal düzeni sembolik bir bütünlükle çepeçevre kuşatan teorik gelenek gövdedir. Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 139.

¹⁸ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 165-167.

¹⁹ ‘Primary’ ve ‘secondary’ terimleri genel olarak ‘birincil’ ve ‘ikincil’ olarak çevrilmesine karşın Berger ve Luckmann’ın kitabının mütercimi Vefa Saygın Öğütle terimlerin içeriğini de dikkate alarak ‘aslî’ ve ‘tâlî’ ifadelerini kullanmıştır. Biz de bu şekilde kullanmayı daha uygun gördük.

Aslı toplumsallaşma bireyin gündelik hayatın gerçekliğiyle karşılaştığı ilk aşamadır ve doğumdan itibaren başlar. Bu aşamada bireyin iradesi çok azdır ve toplumsallaşması yarı-otomatiktir; aynı zamanda içselleştirdiği toplum genel olarak ebeveyninin içselleştirdiği toplumla aynıdır. Ebeveyn çocuk için bir filtre görevi görür ve çocuğun neyi içselleştirmesi gerektiğine karar verir. Berger'in buradaki vurgusu anlamlı ötekiler (significant others) üzerinedir. Çünkü birey kendisi için anlamlı olan ötekilerle kendisini özdeşleştirir; bu yarı-otomatik bir özdeşleştirmedir ve bu süreçte gerçeklik tek olduğu için bir özdeşleşme problemi de ortaya çıkmaz. Elbetteki bu toplumsallaşma süreci mutlak değildir, çünkü hiçbir toplumsallaşma tam anlamıyla başarılı olamaz. Aynı ortamda yetişen çocukların farklı kimlikler kazanmasının sebebi de budur. Asli toplumsallaşma kimliğin büyük bölümünün oluştuğu süreçtir. Daha sonraki tâlî toplumsallaşma da bireyin kimliği açısından önemli olmakla beraber, aslı toplumsallaşmada öğrenilenler beyine daha iyi kazınır ve tâlî sosyalleşme sürecinde kazanılanlar, aslı toplumsallaşmanın üzerinde şekillenir.

Berger'e göre, tâlî toplumsallaşmanın olmadığı bir toplum teorik olarak mümkündür; fakat işbölümü ve buna eşlik eden herhangi bir sosyal bilgi dağılımı ortaya çıktığında tâlî toplumsallaşma da başlar. "Tâlî toplumsallaşma, kurumsal ya da kurum-temelli 'alt dünyaların' içselleştirilmesidir".²⁰ "Temel dünya'nın gerçekliği daha bütüncülken 'alt dünyalar'ın gerçeklikleri daha kısımîdir. Tâlî toplumsallaşma sürecini gerçekleştiren öznelerin uğraşmaları gereken bir problem vardır ki, o da hâlihazırda içselleştirilmiş bir benlik ve dünyanın üzerine başka bir değer (gerçeklik) koymaya çalışmalarıdır. Bu toplumsallaşma aşamasında bireyin temel referans noktası ise aslı toplumsallaşmasının gerçekliğidir; tâlî toplumsallaşmanın gerçekliği, büyük oranda, aslı toplumsallaşmanın gerçekliğine aykırı değilse içselleştirilir. Bu durumun getirdiği bir sonuçta tâlî sosyalleşme öznelerinin kendileriyle özdeşleşmesi gereken tipler olarak görülmemeleridir; örneğin "kişinin annesini sevmesi gerekir ama öğretmenini sevmesi gerekmez".²¹

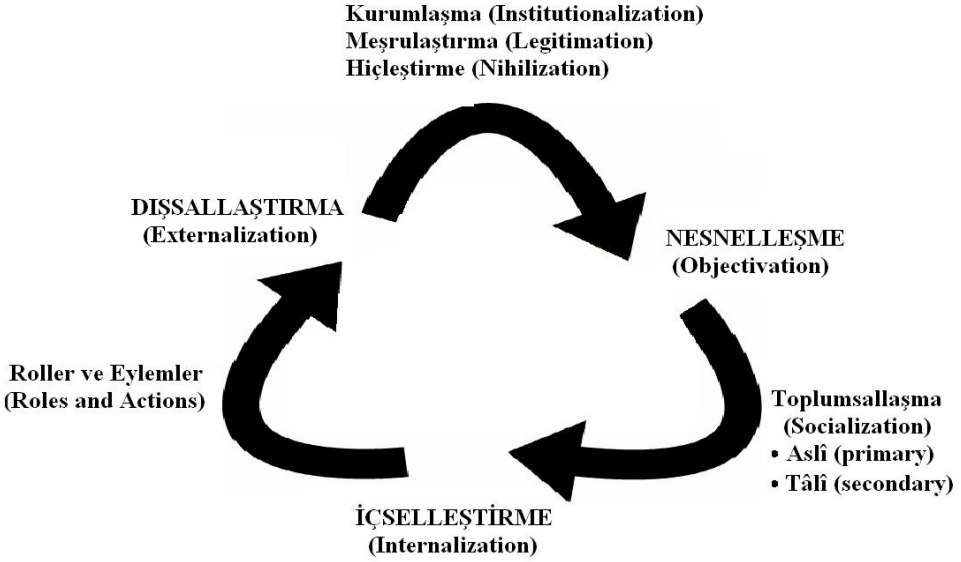
Berger, öznel gerçekliğin idâme ettirilmesini de bu toplumsallaşma süreçleri içerisinde incelemektedir. Bu bir anlamda toplumun nesnel gerçekliğinin oluşumundaki meşrulaştırmaya benzer; burada da öznel gerçekliğin onaylanması ve meşrulaştırılması söz konusudur. Berger bu süreç de iki gruptan bahseder: anlamlı ötekiler ve onlara nispetle daha az önemli olan ve koro işlevi gören diğerleri. İnsanın kimliği bu her iki grup tarafından da onaylanır ve her gün tekrar hatırlatılır. Rollerini ve kimliğini her gün

²⁰ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 202.

²¹ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 206.

yeniden hatırlayan birey kendisi olabilmek için kendisinden bekleneni yansıtmaya devam eder.

Buraya kadar incelediğimiz gündelik hayatın toplumsal inşası sürecini, Berger ve Luckman'ın kullandığı kavramlar çerçevesinde, şu şekilde resmedebiliriz:

Şekil 1: Gündelik Hayatın Oluşumu

Toplumsal gerçekliğin oluşması açısından başlangıç noktası dışsallaştırmadır; nesnelleşme ancak dışsallaşma sonucunda mümkündür. Bu nokta bireyin toplumu üretmesine denk gelir. Özne gerçekliğin oluşması açısından başlangıç noktası ise içselleştirme; toplumsallaşan birey ancak nesnelleşen gerçekliği içselleştirebilir. Bununla beraber toplum ve birey arasındaki diyalektik ilişki de açıkça görülmektedir; herhangi bir nesnel gerçekliği içselleştiren birey, içselleştirdiği bu nesnel gerçekliği gündelik hayat içerisinde tekrar dışsallaştırmakta ve bu gerçekliği diğerlerinin içselleştirmesini sağlamaktadır. Yani birey, bir yandan toplum tarafından şekillendirilirken diğer yandan da toplumu şekillendirmekte ve onun idâmesini sağlamaktadır. Kurumlaşma ve meşrulaştırma nesnel gerçekliği oluşturdukları için dışsallaştırma ve nesnelleşme arasında yer almakta, toplumsallaşma süreçleri ise öznel kimliğin oluşmasında içselleştirme ile bağlantılı oldukları için nesnelleşme ve içselleştirme arasına konumlanmaktadır. İçselleştirilmiş olanın dışsallaşmasını sağlayan roller ve eylem ise bu ikisinin arasındadır.

KİMLİKLERİN OLUŞUMU VE GELENEKSEL KADIN KİMLİĞİNİN KAZANILMASI

Çalışmamızın birinci bölümünde toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edildiğinin ve aktarıldığının teorik zeminini inceledik. Bu bölümde ise genelde kimliğin, özelde ise geleneksel kadın kimliğinin toplumsal bir gerçeklik olarak inşa edilmesini ve aktarılışını teorik zemin üzerinden inceleyeceğiz.

Kimliklerin Oluşumu

Kimlik en genel tanımıyla, bireyin “ben kimim” sorusuna verdiği cevapların toplamıdır. Berger ve Luckmann’a göre kimlik, birey ile toplum arasındaki diyalektikten doğan bir fenomendir. Biz de çalışmamızda kimliği, tıpkı onların yaptığı gibi, modern bilimdeki geçerliliğin dışında sosyal bir fenomen olarak ele aldık.²²

Berger kimliğin oluşumunu şu şekilde açıklar:

Kimliği sosyal süreçler oluşturur. Kimlik bir kez somutlaştığında, sosyal ilişkiler tarafından idame ettirilir, değiştirilir, hatta yeniden biçimlendirilir. Kimliğin hem oluşumunu hem de idâmesini içeren sosyal süreçler, sosyal yapı tarafından biçimlendirilir. Bunun tam tersine, organizmanın, bireysel bilincin ve sosyal yapının karşılıklı etkileşimi tarafından üretilen kimlikler, belirli bir sosyal yapı üzerinde, onu idâme ettirmek, onu değiştirmek, hatta onu biçimlendirmek suretiyle etkide bulunurlar.²³

Her toplumun, gerçekliği algılama ve tanımlamada kendine has bir yolu vardır; bu onun dünyasıdır, evrenidir.²⁴ Kimlik de bu dünyanın içerisinde üretilir ve içselleştirilir. Kimliğin kazanılmasında en önemli etkiyi anlamlı ötekiler (significant others) yapar ve “her birey, kendi kimliğini ve pozisyonunu da içine alan dünyasının devamlı olarak onaylanmasını ister”.²⁵

Kimliğin çoğu aslı toplumsallaşma aşamasında oluşur ve çocuk, kimliğini genelde özdeşleştirme ile kazanır. Bununla birlikte kimliğin kazanılmasına

²² Berger’in kuramının evliliğe uygulanmış şekli için bkz. Peter Berger, Hansfried Kellner; “Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge”, **The Psychosocial Interior of the Family**, Ed. Gerald Handel, Gail G. Wittchurch, New York, Walter de Gruyter Inc, 1994, s. 19-36.

²³ Berger ve Luckmann, **a.g.e.**, s. 250.

²⁴ Berger ve Kellner, **a.g.m.**, s. 20.

²⁵ Berger ve Kellner, **a.g.m.**, s. 21.

etki eden bazı faktörler vardır. Öncelikle kimlik psikoloji teorileri ile bağlantılıdır:

Psikoloji teorileri, hem sosyal olarak tanımlanmış hem de öznel olarak edinilmiş olmaları bakımından, kimlik ile dünya arasında teorik bağlantı kurmak suretiyle, kimlik-idâmesini ve toplum içerisinde tesis edilmiş kimlik-tamiri prosedürlerini meşrulaştırma görevi yapar.²⁶

İçselleştirme aşamasında psikoloji de içselleştirilir. Psikolojinin içselleştirilmesi, onun içsel gerçekliğe dahil olmasından dolayı daha hızlı olur. Psikoloji de tanımı gereği kimliğe dahil olduğu için içselleştirilmesi kimliğin oluşumunu hızlandırır.²⁷

Berger'e göre gerçeklik her zaman meşrulaştırma ve hiçleştirme gibi ikna edici bir durum arz etmeyebilir. Kimi zaman gerçeklik güç kullanılarak da kabul ettirilebilir.²⁸ Bu şekilde kabul ettirilen bir gerçekliğin de kimliğin oluşumunda pay sahibi olduğunu göz önünde bulundurursak, güç ile kimlik arasında da (hem gücü kullanan hem de üzerinde güç kullanılan kişi açısından) bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

Kimliğin kazanılmasına ilişkin son argüman kimliğin şeyleşmesi (reification of identity)dir. Yani, kimliğin toplumsal olarak üretildiğinin ve değiştirilebilirliğinin farkında olmayarak, bireyin kendisini, konumu gereği belirli kalıplar içerisinde hareket etmek zorunda hissetmesidir. Bu durumda kazanılan kimlik sorgulanmaksızın, kimliği taşıyandan nasıl hareket etmesi isteniyorsa, kimlik sahibi o şekilde hareket eder.

Geleneksel Kadın Kimliğinin Kazanılması

Berger'in bahsetmiş olduğu gerçekliğin sosyal inşâ süreçleri ve bu süreç içerisinde kimliğin kazanılması kadın kimliğine de uygulanabilir. Kadın kimliği de onu benimseyen ve taşıyan kadın için gerçeklikler içindeki bir gerçekliktir; sembolik evrenin içerisinde yer alır ve onun tamamlayıcısı olan ve gerçekliğini artıran kimliklerle (özellikle erkek kimliği ile) birlikte var olur. Aslında taşıyıcısı açısından bu kimliği anlamlı kılan sembolik evren içerisindeki diğer kimliklerdir. Bu sadece kadın kimliği için değil, bütün kimlikler için bu şekildedir.

Toplumları geleneksel ve modern olarak ayırdığımızda geleneksel kadın kimliği geleneksel toplumlara ait bir kavram olarak ortaya çıkar. Modern

²⁶ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 254.

²⁷ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 256.

²⁸ Berger ve Luckmann **a.g.e.**, s. 173.

toplumlarda değişim hızlıdır, geleneksel toplumlarda ise yavaştır ve bu tür toplumlarda ani değişimler beklenmez. Değişime karşı direniş toplumsal, kurumsal ve kanuni olarak yapılandırılmıştır. Bu geleneksel toplumun bir parçası olan geleneksel kadın kimliğinden kastımız ise değişime açık olmayan, daha yavaş değişen, kutsal kabul ettiği gerçeği sahiplenen ve bir sonraki nesle aktarma kararlılığında olan kadının kimliğidir.

Buradaki temel sorunsalımız kadın kimliğinin nasıl üretildiği değil, nasıl aktarıldığıdır; yani üretilmiş bir gerçeklik üzerinden hareket edeceğiz. Kadın kimliğini toplumsal cinsiyet bağlamında ele alıyoruz. Normal kullanımda cinsiyet (sex) biyolojik cinsiyeti ifade ederken, toplumsal cinsiyet (gender) kadın ve erkek cinsiyetlerine toplum tarafından yüklenen anlamı ifade eder. Zeybekoğlu'na göre toplumsal cinsiyet “bireylerin, sırf kadın ya da erkek olmaları nedeniyle nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen farklı sorumlulukları, görevleri ortaya koyan bir kavramdır.”²⁹ Ona göre toplumsal cinsiyet var olan bir şey değildir, sürekli olarak yeniden öğrenilen ve üretilen bir kavramdır.³⁰ Bu üretim sürecini de Berger'in kurumsallaşma kavramından yola çıkarak açıklamak mümkündür. Kimliğin ve toplumsal cinsiyetin üretilmesine ilişkin bizim tezimiz şudur: Erkek ve kadın arasında yaratılıştan gelen biyolojik bir farklılık vardır. Bu biyolojik farklılıkla beraber kadın ve erkek fitrat³¹ olarak da farklıdırlar. Yani kadın ve erkek, farklı eğilimler, yetenekler, duygusal ve bilişsel özellikler, vs. ile kodlanmışlardır. Tüm bu kodlamalar toplumsal cinsiyetin bir nüvesi konumundadırlar. Elbette toplumsal cinsiyeti, rolleri ve kimlikleri oluşturan insandır, onların tarih içerisinde geldiği mevcut konumun müsebbibi de insandır; fakat rollerin ve kimliklerin nüvesinin insan ürünü olmadığını da kabul etmek lazım. Bu demek değildir ki toplumsal cinsiyeti sorgulamayalım; elbette ki sorgulanabilir, fakat “kadın doğulmaz, kadın olunur” diyen Simone De Beauvoir'cü bir tarzda değil. Çünkü bahsetmiş olduğumuz fitrat itibarıyla her kadın biraz kadın, her erkek de biraz erkek doğar ve içinde yaşanılan zaman ve mekan (Berger'in deyimiyle here and now, yani dönemin gündelik hayatı), erkek ve kadın kimliklerini şekillendirir.

Berger de biyolojik olguların bireye asgari bir bilinci dayattığını kabullenmekle beraber, sosyo-tarihsel gerçekliğin bunu aşarak, daha da ileriye götürdüğünü belirtir:

²⁹ Özge Zeybekoğlu, “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı”, **ETHOS**, sayı 3 (1), 2010, s. 3.

³⁰ Zeybekoğlu, **a.g.m.**, s. 4.

³¹ Burada fitrat kavramını, toplumsallaşma sürecinde edinilmeyen, doğumla birlikte verili olan özellikler olarak ele alıyoruz.

Erkek çocuk için eril versiyonun, kız çocuğu içinse dişil versiyonun önceden tanımlanmış bir hakimiyeti söz konusudur. Çocuk, diğler cinsiyetten anlamlı ötekilerin kendisine aracılık ettiğı kadarıyla, diğler cinsiyete ait olan versiyonu bilecektir ama bu versiyonla özdeşleşmeyecektir.³²

Çocuğun bilme süreci toplumsallaşma süreci içerisinde gerçekleşir. Kimliğin oluşumunu sağlayan ise büyük oranda aslı toplumsallaşmadır. Çocuk, aslı toplumsallaşma sürecinde anlamlı ötekilerle kendilerini özdeşleştirir ve onların rol ve tutumlarını içselleştirir. Bu özdeşleşme ile de bir kimlik edinmeye başlar. Çocuğun kimliğinin aslı toplumsallaşma içerisinde oluşmasının ana sebebi bu özdeşleştirmedir. Çünkü anlamlı ötekinin tek olduğu yerde (anne ya da baba), kendisiyle özdeşleşilen kimlik tek gerçekliktir ve sorgulanmaz.

Bir kız çocuğunun anlamlı ötekileri ebeveyni, kardeşleri, yakın akrabaları ve bir ihtimal de komşularıdır. Bu çocuk, aslı toplumsallaşma aşamasında anlamlı ötekilerinin rollerini bilir, fakat kendisini annesi başta olmak üzere hemcinsleriyle özdeşleştirir. Ona göre tüm kadınlar annesi gibi, tüm erkekler de babası gibidir. Kendisini annesiyle özdeşleştirirken, oğlan kardeşinin de babasıyla özdeşleşmesi gerektiğini bilir. Bunun yanında kendisinin annesi gibi bir ‘karı’, evlendiğı oğlanın da babası gibi bir ‘koca’ olacağını da farkındadır. Bu kimlikler, o kız çocuğu için gerçeklerdir; o doğmadan önce bu gerçeklik vardı ve o öldükten sonra da devam edecektir. Farklı gerçekliklerle karşılaşmadığı sürece (ki karşılaşsa bile muhtemelen bu gerçeklikler onun toplumsallaşma filtresinden geçemeyecektir) bu gerçeklik onun için mutlaktır. Hatta çoğu durumda farklı gerçekliklerin olabileceğini dahi tahayyül edemez.

Gündelik hayatın bu gerçekliği, özne olarak seçtiğimiz kız çocuğunun annesi ve diğler anneler (ki onların da bir dönem, o kız çocuğunun yaşamış olduğu süreçlerden geçtiklerini göz önünde tutmamız lazım) tarafından içselleştirilmiştir. Bu annelerin kendi rollerini ve kimliklerini dışsallaştırmaları ile tarih içerisinde kadının rolü ve kimliği kurumlaşmıştır. Kimliğin kurumlaşması için kadının o kimliği kabul etmesi ve yaşaması yeterlidir; zaten bir kimliğin dışsallaştırılması, o kimliğin yaşanmasıyla eşittir. Bu kız çocuğu annesi tarafından dışsallaştırılan rolleri ve kimliği toplumsallaşma aşamasında içselleştirmektedir. Bu içselleştirme aşaması öncelikle bilişeldir (cognitive)dir, sonrasında ise normatif (normative) bir hâl alır. Bir örnek vermek gerekirse, “ev işlerini kadın yapar” bilişsel formu, zaman içerisinde “ev işlerini kadının yapması gerekir” şeklinde normatif bir forma dönüşür.

İçselleştirme aşamasında Berger’in bahsetmiş olduğu psikolojiler de içselleştirilir. Kız çocuğu, annesinin psikolojisiyle de kendini özdeşleştirir.

³² Berger ve Luckmann a.g.e., s. 242.

Kadınlar duygusallık, şefkat, merhamet ile özdeşleştirilirken, erkekler sertlik ve güç ile özdeşleştirilir. Bununla birlikte kız çocuğu annesinin annelik psikolojisini de içselleştirir. Diğer yandan ebeveynler tarafından kız çocuk daha bağımlı yetiştirilirken, erkek çocuk bağımsız olarak yetiştirilir; bunun yansımaları kız çocuğuna daha fazla müdahale edilmesi, hayatının daha fazla kodlanmış olmasıdır. Bu kodlar toplum tarafından da bir beklenti haline gelir, “belirli bir toplumda kadın ve erkeklerin özelliklerini yansıttığı varsayılan bu beklentilere ‘cinsiyete ilişkin toplumsal kalıpyargılar’ (gender stereotypes) denilir”.³³ Bu beklentiler çerçevesinde ebeveynler oğlan çocuğunu “erkek” olarak, kız çocuğunu da “kadın” olarak yetiştirir.

Kurumlaşmış olan dünyanın yeterince meşrulaştırıcı unsuru da vardır. İlk meşrulaştırıcı unsur, daha bebeklik döneminde çocuklarla tanıştıran oyuncaklardır. Oğlan çocuğu için araba ve silah gibi, güç ve mevki sembolü olan oyuncaklar alınırken, kız çocuğu için, ondan ilerisi için beklenen annelik rolüne ithafen, oyuncak bebek alınır. Bu çocukların giysileri de yine toplumsal olarak kodlanmıştır; elbisenin şekli bir yana, oğlan çocuğuna mavi elbise giydirilirken, kız çocuğu pembe ağırlıklı giydirilmektedir.³⁴ Yine çocukluk döneminde oğlan çocuklar doktor, vali gibi meslek hayalleriyle büyütülürken, kız çocuklar için öğretmenlik, hemşirelik gibi meslekler uygun görülmektedir. Yani daha çocukken ileriye dair toplumsal konumlar belirlenmektedir.

Bu aile içi meşrulaştırma sürecinden sonra eğitim içerisindeki meşrulaştırma süreci başlamaktadır. Gümüšoğlu’nun şu tespiti önemlidir:

İlkokula daha yeni adımını atmış olan çocuklara sistematik olarak nasıl “kadın” ve “erkek” olacakları öğretiliyor. Ders kitaplarında erkekler kamusal alanda üretken olmaya yönlendirilirken; kadınlar, eşleri, çocukları ve ev işleriyle sınırlandırılıyor.³⁵

Bu tespitin ardından, Gümüšoğlu’nun şu örneği de birçok şeyi anlatır niteliktedir:

1945-50 arasında anneler mutfak önlükleriyle iş yaparken, küçük kız çocukları da anneleriyle birlikte ve anneye yardım ederken resimlenmeye başlandı. Yine de bu yıllara ait görsel unsur ve metinlerdeki kadın simgesi, 1950 sonrasının kadınından farklı özellikler taşıyordu. Mutfakta iş yaparken

³³ Olcay İmamoğlu; “Aile İçinde Kadın-Erkek Roller”, **Türk Aile Ansiklopedisi**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 3, s. 832.

³⁴ Burada, erkeklerin ve kadınların nüfuz cüzdanlarının renginin dahi farklı olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

³⁵ Firdevs Gümüšoğlu; “Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1928-1998)”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. Ayşe Berktaç Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 103.

bile şık giysileri, yüksek topuklu ayakkabıları ve özenle taranmış saçlarıyla karşımıza çıkan bu kadınlar, dışarıdan henüz gelmiş, bütün gününü ev işleriyle geçirmemiş gibiydiler.³⁶

Bu örnekte dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır: Birincisi ders kitaplarında oğlan çocuğunun babaya yardım ederken, kız çocuğunun da anneye yardım ederken resmedilmesi ve anlatılması, böylece oğlan çocuğunun babayla, kız çocuğunun da anneye özdeşleştirilmesidir. İkincisi ise kız çocuğuna verilen şu mesajdır: Ev işi senin görevindir, sen çalışma hayatına girsen dahi, bu senin aslî görevini yapmana engel teşkil etmez.

Annenin, evi ve ailesi için yaptıklarının genel bir meşruluk temeli vardır: fedakârlık. Çalışkan, sevgi dolu, zorluklardan yılmayan annenin fedakârlığı 1990'larda okutulan bir hayat bilgisi kitabında şu şekilde anlatılır:

Kadın, ailenin temelidir. Anneler çocuklarının beslenmesi, eğitimi, sağlığı gibi hususlarda yakından ilgilenirler. Evin temizliği, yemeğin pişirilmesi, çamaşırların yıkanması gibi işler anne tarafından yapılır. Kadın, aile hayatını düzenler. Kadın ailenin mutluluğunda önemli görevler üstlenmiştir. Kadının toplum içindeki yeri ve değeri de çok büyüktür. Türk kadını bugün olduğu gibi geçmişte de topluma çok büyük hizmet vermiştir. Türklerde aile kutsaldır ve toplumun temelidir. Aile bireylerini birbirlerine saygı ve sevgi ile bağlayan kadındır. Çünkü Türk kadını fedakârdır.³⁷

Kancı'ya göre bu örnekler aynı zamanda ev kadınlığının "rasyonelleştirilmesi" çabasıdır. Kadının evde yaptığı işlerin rasyonelleştirilmesi cinsiyetçi bir toplumsal iş bölümüne, böylece erkeğin özel alanda yeniden üretiminin sağlanmasına ve erkek egemenliğinin sorunsuzlaştırılmasına hizmet eder.³⁸

Kadın ve erkeğin toplumsal rolleri/statüleri, yani toplumsal cinsiyet, resmi ideolojinin dünya algısı, amaçları ve ilkeleri doğrultusunda da şekillendirilebilir. Örneğin Türkiye'de eğitim Cumhuriyet kadroları tarafından yeni Türkiye'nin yaratılmasında en önemli araç olarak görülmüş ve bu eğitim içerisinde kadın erkek rolleri de resmi devlet politikalarıyla tanımlanmıştır.³⁹ Cumhuriyet rejimi ikonografisinin önemli bir ögesi haline gelmiş olan kadın, tek parti devletinin otoriter niteliği ve yeni kadını kendi amaçları için

³⁶ Gümüšoğlu, **a.g.m.**, s. 102.

³⁷ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, **Hayat Bilgisi İlkokul 3**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 189 içinde Tuba Kancı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünler Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurgusu", **Cinsiyet Halleri**, der. Nil Mutluer, İstanbul, Varlık Yayınları, 2008, s. 91.

³⁸ Kancı, **a.g.m.**, s. 90

³⁹ Kancı, **a.g.m.**, s. 88.

biçimlendirip, dizginlemek istemesi ile kendi hareketini oluşturamamıştır.⁴⁰ Göbenli'ye göre bu dönemde kadın “kurtulmuş” (yani yasal haklarını kazanmış) ama “özgürleşememiş”tir. Bunun sebebi de ataerkil resmi ideolojinin kadını kurtarıırken aynı zamanda onun üzerindeki tahakkümünü de devam ettirmesi, bir başka deyişle “devlet feminizmi”dir.⁴¹ Daha önce belirtmiş olduğumuz kadınlara öğretmenlik mesleğinin yakıştırılması örneğinde olduğu gibi Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde “muallime hanım”ın toplumda özel bir yerinin olması⁴² da bu sebeptir.

Toplumsal cinsiyetin rejim/devlet ile ilişkisinde önemli bir nokta da kanunlardır.⁴³ Sosyal, siyasi ve iktisadi hayatta hâlihazırda kabullenilmiş olan toplumsal cinsiyetçi ayrımın kanunlarda da yer alması, bu ayrıma ekstra bir meşruluk kazandırmaktadır. Fakat kanuni meşruiyet toplumsal meşruiyet kadar güçlü değildir. Mevcut kanunsal düzenlemeler değiştiği halde cinsiyetçi ayrımların toplumsal olarak devam etmesi bunun göstergesidir. “Aile reisliği” kavramı bu konuda güzel bir örnektir. Her ne kadar kavram 2002 yılında yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu ile kaldırılmış olsa da toplumsal olarak yaşa(tıl)maya devam etmektedir.

Kadın ve erkek kimlikleri toplumsal olarak farklı boyutlarda da meşrulaştırılmıştır. Atasözleri, deyimler, ezgiler toplumsal cinsiyetin kodlarını taşır. Toplumun üyeleri tarafından bu kodlar kimi zaman bir vahiy kesinliğinde algılanır ve onlardan beklenen kimliğin bir özeti ve onaylayıcısı haline gelir.

Günümüze ilişkin en önemli meşrulaştırma araçlarından birisi de basın ve yayın araçları, özellikle de görsel medyadır. Kadın ve erkeğin rolüne ve kimliğine ilişkin yayınlar, toplumsal cinsiyetin oluşmasında etkindir. Çizgi filmler, yarışma programları ve özellikle pembe diziler ile filmler kadına ve erkeğe nasıl davranması gerektiğini öğretmekte, toplumsal gerçekliğin dışına çıkanlar küçümsenerek, bu kimliğin iticiliği sağlanmaktadır. Kısacası, hayatın bütünü kadınlık ve erkekliğe dair kodlarla donatılmıştır ve birey hayatın her

⁴⁰Fatmagül Berktay, “Türkiye’de Kadın Hareketi”, **Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar**, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 24.

⁴¹ Mediha Göbenli, “Modernite ile Geleneksellik Arasında Kadın”, **Varlık**, Mart 2003, s. 16.

⁴² Göbenli, **a.g.m.**, s. 17.

⁴³ Toplumsal cinsiyetin kanunlarda yer alması ile ilgili olarak bkz. Necla Arat, “Türkiye’nin Kadınları”, (Erişim) www.baskonsolosluk.ch/3633/, 6 Mart 2011

anında kendi gerçekliğiyle karşı karşıyadır. Bu kodların hayatın her alanına dağılmış olması meşrulaştırmayı da kolaylaştırmaktadır.⁴⁴

Kız çocuğunun kimlik kazanımı evlilikle beraber de devam etmektedir. Akın, geleneksel Türk toplumunda kadının kimliğine ilişkin şunları söyler:

Geleneksel Türk toplumunun değer sisteminde genç kız, kızlık evinde bir misafir gibidir. O asıl kimliğini ve kişiliğini gelin gittiği aile içinde kazanacaktır. Yeni bir aileye katılan gelinden hamarat olması, kayınvalidesine dil vermemesi, kayınpederine hizmet etmesi ve aile büyüklerine saygılı olması beklenir; ama ondan öncelikle ana olması talep edilir. Kadına ailesi içinde kimliğini veren analık statüsüdür.⁴⁵

Akın'a göre "eğer aile diye bir kurum varsa, bu, kadının 'karılık' değil 'analık' işlevi sebebiyledir".⁴⁶ Tolan'a göre de "kadınlar, ancak analık rolü aracılığıyla toplumda statü sahibi olunabileceği normunu sorgulamak yerine, bu rolün gereklerini daha iyi uygulayabilmek için eğitim olanaklarının artırılmasını ister ve bu yönde çaba gösterirler".⁴⁷ Kadın kimliğine ilişkin Tolan'ın dikkat çektiği bir nokta daha vardır: "Kadın ya birinin kızı ya da (bir başkasının) karısıdır; tek başına var olması neredeyse mümkün değildir".⁴⁸ Bu da kadının erkek üzerinden ve bir erkekle olan yakınlığına göre tanımlanması anlamına gelir.

Kendisi üzerinden kadın kimliğinin aktarımını anlatmış olduğumuz kız çocuğunun bu içselleştirme süreçlerinden sonra dışsallaştırma süreci başlar. Kanaatimizce dışsallaştırma sürecinin başlangıç noktası anneliktir. Kimlik aktarımının esas konumuzu teşkil etmesi sebebiyle, kimliğin kendisine aktarıldığı ve bu aktaran kişiyle özdeşleşecek olan bir özne daha gereklidir ki; bu da en yakınları olarak çocuklardır. Annelik rolünü üstlenmiş olan kadın bu kez de annesi vasıtasıyla öğrenmiş ve içselleştirmiş olduklarını çocuklarına aktaracaktır. Oğlunu babası ve kocası gibi, kızını da annesi ve kendisi gibi yetiştirecektir. Çocuğun toplumsallaşmasında en büyük rolü üstlenmesi sebebiyle, toplumsal cinsiyetin büyük oranda üreticisi de annedir. Zaten ilginç olan nokta da budur; toplumumuzda erkek tarafından ezilmekten şikâyetçi olan kadınlar, bir yandan oğullarını bir başka kadını ezecek şekilde

⁴⁴ Meşrulaştırma araçlarından biri sayılabilecek toplumsal cinsiyet ve bilim ilişkisi için bkz. Evelyn Fox Keller, "Toplumsal Cinsiyet ve Bilim", **Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Metis Yayınları, 2007

⁴⁵ Erkan Akın; "Ananın Aile İçindeki Rolü", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 1, s. 111.

⁴⁶ Akın, **a.g.m.**, s. 110.

⁴⁷ Barlas Tolan; "Aile, Cinsiyet ve Roller", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 1, s. 209.

⁴⁸ Tolan **a.g.m.**, s. 209.

yetiştirirken, kızlarını da bu ezilmişliği kabul edecek şekilde yetiştirmektedirler. “Kadınlar bir yandan tarihin ve toplumun ‘nesnesi’, bir yandan da esas ‘öznelere’dir”⁴⁹ diyen Lefebvre bu durumu şöyle tasvir etmektedir:

Gündelik hayatın ağırlığı kadınların üzerindedir. Kadınlar var olan durumu tersine çevirerek gündelik hayattan bir çıkar sağlayabilirler; ancak her durumda bu yükü taşımaya devam ederler. Birçok kadın bu ağırlığın içinde tutsak kalır. Kimileri için düşünmek kaçmak demektir; artık görmemektir, çamura battığını unutmaktır, onları dibe çeken yapışkan kütleyi artık algılamamaktır. Kadınların ikameleri vardır; kadının kendisi bir ikamedir. Erkeklerden, insanlık durumundan, hayattan, tanrılardan ve Tanrı’dan şikayetçidirler. Ancak hep ıskalarlar. Kadınlar gündeliklik içinde hem öznedirler, hem de gündelik hayatın kurbanıdır; dolayısıyla nesnedirler, ikamedirler (güzellik, dişilik, moda, vs.); üstelik, ikamelerin çoğalması kadınların aleyhinedir. Kadın aynı zamanda hem alıcı hem de tüketicidir; hem metadır, hem de metanın simgesidir (reklamlardaki çıplak beden ve gülümsemedir). Gündelik hayat içindeki durumlarının belirsizliği (ki bu da gündelikliğin ve modernliğin parçasıdır), anlamaya giden yolu onlara kapatır.⁵⁰

Geleneksel kadın kimliği açısından baktığımızda bu içselleştirme, dışsallaştırma ve nesnelleşme döngüsü bir süreklilik arz eder. Kendiliğinden değişim çok yavaştır; değiştirme çabaları ise çoğu zaman sonuçsuzdur:

Gündelik hayat içine sürülmüş olan kadınlar, gündelik hayattan bir kale kurarlar; yine de, bilincin gereklerinden yan çizerek, gündelik hayatın dışına çıkmak için çaba harcarlar. Buradan da, pek bir amacı olmayan taleplerden başka bir şey ortaya koymayan, sürekli ancak beceriksiz bir protesto doğar.⁵¹

Kadın kimliğinin nesnelleşmesi, aynı zamanda kadın kimliğinin şeyleşmesi de demektir; bu ise onu sorgulamamak ve değiştirilebilir olduğunu unutmaktır, en nihayetinde bu yabancılaşmaya sebep olur ve kadın kendine yabancılaşır. Onun için gerçek kadın kimliği, kendi kimliğidir; bu, o kadının kimliğinden memnun olduğu anlamına gelmez, ama değişmesi de mümkün değildir.

Kadının içinde bulunduğu gerçekliğin radikal bir şekilde değiştirilmesi de, önceki gerçekliğine yabancılaşması demektir. Tokuroğlu, bu konuda

⁴⁹ Lefebvre, **a.g.e.**, s. 47.

⁵⁰ Lefebvre, **a.g.e.**, s. 87.

⁵¹ Lefebvre, **a.g.e.**, s. 106.

cumhuriyet tarihine ilişkin şu tespiti yapar:⁵² “Batı ülkelerinin kadınlarının giyim-kuşamı, eğitim sistemi, çalışma hayatı ve koşulları ile toplumsal hayatta kendini gerçek ve medeni kılmaya çalışan Türk kadını, sürekli çelişkiler içinde ve yabancılaşarak yaşamak zorunda kalmıştır”.

SONUÇ

Bu çalışmadaki amacımız gündelik hayatın oluşum sürecini, bu süreçte kimliklerin nasıl kazanıldığını ve geleneksel kadın kimliğinin nasıl aktarıldığını Peter Berger ve Thomas Luckmann’ın kuramı açısından incelemektir.

Berger ve Luckmann’ın gündelik hayatın oluşumu ve toplumun gerçekliğinin üretilmesi, devam ettirilmesi üzerine kurdukları teori dögüsel bir süreci ifade eder ve üç önemli ayağı vardır: dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme. Dışsallaştırılan gerçeklik kendi gerçekliğimizin meşrulaştırılması ve öteki gerçekliklerin hiçleştirilmesi ile zaman içinde kurumsallaşır ve nesnelleşir. Nesnelleşen gerçeklik asli ve tâli sosyalleşme sürecinde içselleştirilir. İçselleştirilmiş olanın rol ve eylemlerle dışsallaştırılması ile de dögü tamamlanmış olur. Kimlikler de bu dögü dahilinde gündelik hayat içerisinde üretilirler.

Gündelik hayatın tarihsel dögüsü kadının ve erkeğin kimliklerini de üretmiş ve toplumsal cinsiyeti ortaya çıkarmıştır. Modern kadın bu dögüyü değiştirebilmiş; ama geleneksel kadın, kendi rol ve statüsünü kabullenmiş ve sahiplenmiştir. Kabullendiği ve sahiplendiği gerçeği çocukları vasıtasıyla bir sonraki nesle aktararak toplumsal cinsiyeti gündelik hayatın bir gerçeği olarak devam ettirmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyetin faili büyük oranda “anne”dir.

Çalışmamız bize gösterdi ki çok da fazla sorgulamadığımız bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyanın bir yandan öznelere iken, diğer yandan nesnelereyiz; ne var ki ne öznelüğümüzün farkındayız, ne de nesnelüğümüzün. Yaşantımızı genel olarak alışkanlıklarımız ve rutinlerimiz üzerinden devam ettiriyoruz. Bu sorgulamamazlık bizi yabancılaşmaya götürüyor; kendi elimizle ürettiğimiz dünyanın farkına varamıyoruz. Sorgulamadıklarımızın başında kendimiz geliyoruz, kendi kimliğimizi sorgulamıyoruz. Bize verili olanı mutlak kabul edip sınıksız sarılıyor ve onu savunuyoruz. Çalışmamızda, sorgulanmayan kimliklerden birisi olan geleneksel kadın kimliğini ele aldık ve

⁵² Belma Tokuroğlu, **Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı (1923-1946)**, Doktora Tezi, 2003, Gazi Üniversitesi, s. 53. Tokuroğlu’na göre kadına asıl kimliğini tekrar kazandıracak olan feminist harekettir. Belma Tokuroğlu, “Türkiye’de Feminizm”, **Türk Aile Ansiklopedisi**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 2, s. 538.

sorgulanmaksızın nasıl aktarıldığını inceledik. Bu yönüyle çalışmamız sınırlı bir çalışmadır. Kadın kimliğinin kurumsallaşma süreci, bu kimliği meşrulaştıran araçlar ve elbetteki tarih içerisinde kimliğin değişimine etki eden unsurlar daha ayrıntılı bir şekilde ele alınabilir.

KAYNAKLAR

- AKIN, Erkan; “Ananın Aile İçindeki Rolü”, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 1, s. 110-114
- ARAT, Necla; “Türkiye’nin Kadınları”, (Panel Konuşması), (Erişim) www.baskonsolosluk.ch/3633/, 6 Mart 2011
- BERGER, Peter L., KELLNER; Hansfried; “Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge”, The Psychosocial Interior of the Family, Ed. Gerald Handel, Gail G. Wittchurch, New York, Walter de Gruyter Inc, 1994, s. 19-36. Makalenin aslı, Diogenes, June 1 1964, Volume 12, No. 4646, (1964), s. 1-24.
- BERGER, Peter L., LUCKMANN, Thomas; Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, çev. Vefa Saygın Öğütle, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2008
- BERKTAY, Fatmagül; “Türkiye’de Kadın Hareketi”, Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s. 18-27.
- GÖBENLİ, Mediha; “Modernite ile Geleneksellik Arasında Kadın”, Varlık, Mart 2003, s. 16-22.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs; “Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1928-1998)”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 101-128.
- İMAMOĞLU, E. Olcay; “Aile İçinde Kadın-Erkek Roller”, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 3, s. 832-835
- KANCI, Tuba; “Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünler Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurgusu”, Cinsiyet Halleri, der. Nil Mutluer, İstanbul, Varlık Yayınları, 2008, s. 88-102.
- KELLER, Evelyn Fox; “Toplumsal Cinsiyet ve Bilim”, Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler, İstanbul, Metis Yayınları, 2007
- LEFEBVRE, Henri; Modern Dünyada Gündelik Hayat, çev. Işın Gürbüz, İstanbul, Metis Yayınları, 2. basım, 2007
- TOKUROĞLU, Belma; “Türkiye’de Feminizm”, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 2, s. 534-538
- Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı (1923-1946), Doktora Tezi, 2003, Gazi Üniversitesi (Özgürleşmeyen Kadın ismi ile basılmıştır, Ankara, Odak Yayınevi, 2004)
- TOLAN, Barlas; “Aile, Cinsiyet ve Roller”, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, cilt 1, s. 208-213
- ZEYBEKOĞLU, Özge; Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı”, ETHOS, sayı 3(1), 2010, s. 1-13.

